

II. Archeogenetikai konferencia Debrecenben

Maticsák Sándor

finnugor nyelvész, tanszékvezető egyetemi tanár

Debreceni Egyetem, DE BTK Finnugor Nyelvtudományi Tanszék

Az archeogenetika az utóbbi időszak egyik leggyorsabban fejlődő tudományterülete. Eredményeit sokan felhasználják népünk (és nyelvünk) eredetének kutatásában. Ezek között vannak tudományosan megalapozott nézetek és szenzációhajhász állítások egyaránt. Úgy véljük, fontos feladatunk időről-időre a nagyközönség elé tárni, milyen eredményekre jutottak a tudósok, közelebb kerültünk-e a honfoglaló magyarok és a távolabbi korok ősmagyarjai eredetének meghatározásához. Az első ilyen jellegű konferenciát 2018. február 15-én rendeztük a DAB égisze alatt. A betelepülő magyarság identitásának kérdését megvitató szimpóziumon *Fodor István*, a Magyar Nemzeti Múzeum egykori főigazgatója a magyarság eredetét régészeti szempontból vizsgálta; *Honti László* finnugor nyelvész (Károli Gáspár Református Egyetem) a kérdéskört a történeti-összehasonlító nyelvészet felől közelítette meg; *Nagy Bálint*, a Debreceni Egyetem Humánogenetikai Tanszékének professzora a régészeti genetika vizsgálati módszereit mutatta be; *Török Tibor*, a Szegedi Tudományegyetem Genetikai Tanszékének docense a honfoglalók genetikai adatairól tartott előadást. A bevezető előadást *Maticsák Sándor*, a DE Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének egyetemi tanára tartotta. A szimpózium moderátora *Szekanecz Zoltán* debreceni orvosprofesszor, a DE Reumatológiai Tanszékének tanszékvezetője volt. (A konferenciáról ld. Maticsák Sándor: *Hunok legyünk vagy maradjunk finnugorok?* Debreceni Szemle 2018/2: 192–203.)

A második konferenciát 2025. május 29-én rendeztük. A moderátor és a bevezető előadó a folytonosság jegyében ugyanazok voltak. *Szeverényi Sándor*, a Szegedi Tudományegyetem Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének vezetője a nyelvészet és a genetika kapcsolatáról beszélt. *Németh Endre*, a Magyar Természettudományi Múzeum munkatársa azt vizsgálta, meddig létezhetett magyar identitás Magna Hungáriában. *Fehér Tibor*, a Family Tree DNA magyar projektjének vezetője a Kárpát-medencei népességmozgásokat vette górcső alá. *Szeifert Bea*, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Archeogenomikai Intézetének munkatársa azt kutatja, mit lehet kiolvasni a teljes genomi elemzésekből a magyarok eredetére és vándorlására vonatkozóan.

A Debreceni Szemle aktuális számában a konferencia előadásainak rövidített változatait olvashatják.

Bevezető gondolatok

Magyarországon nagyon sok embert foglalkoztat népünk és nyelvünk eredete. Mi keletről jöttünk, azon kevés európai nép közé tartozunk, akiknek nem itt, Európában volt az etnogenezise, a nép és nyelv születése. Az, hogy ilyen sok embert érdekel eredetünk, igen jó dolog. Szinte mindenki szeretné tudni, honnan jöttünk, kik voltak a felmenőink, hol éltek, milyen nyelven beszéltek. A feltett kérdésekre válasz is akad bőven. A problémát az okozza, hogy a mai világban nincs egyértelmű mérőpontja annak, mi számít tudományos ténynek vagy tudósi hipotézisnek, s mi az, ami a lelkes amatőrök kitalációja. A szenzációként tált hírek és az interneten ránk zúduló véleményözön gyakran megtévesztheti a tudományos felkészültség híján lévőket, akik könnyen elhisznek bármit. A genetika, az archeogenetika az utóbbi években rohamléptekben fejlődik. Egyre többet tudunk az ősi világról, egyre jobban megismerjük őseink múltját, de nagyon fontos, hogy képesek legyünk felismerni a tudományos eredményeket és elkülöníteni azokat az álhírektől, a megalapozatlan fikcióktól.

Sajnos, sokan gondolják úgy, hogy sumér, japán, hun, szittyá, etruszk stb. eredetűek vagyunk, a gyökereinket Ujgurföldön, Mezopotámiában vagy éppen-séggel a felkelő nap országában kell keresnünk. Ezek a nézetek nem újkeletűek. Mindig is erősen megvolt bennünk a dicső múlt keresésének vágya. Évszázadok hányattatásai, az időről-időre rosszra forduló társadalmi helyzet mindig könnyen előhívja a múltbanzés nosztalgiáját. Egy történész-levéltáros, Horvát István éppen 200 éve „bizonyította be”, hogy a magyar volt az ősnyelv, s a Biblia is tele van magyar nevekkal. Babilon magyar volt, ennek emlékét a mai Bábolna őrzi. Ádám is magyar volt, mert amikor a sok probléma gyökerét jelentő almát átnyújtotta élete egyetlen asszonyának, ezt állítólag e szavakkal tette: én ezt az almát most átadám neked. Karthágó magyar volt, Kard-hágó az eredeti neve, Herkules pedig Harkályosként látta meg a napvilágot. És persze eleink Észak-Európát is benépesítették, erről tanúskodik Kappanhágó és Istókhalma neve. Ha egyesek úgy gondolnák, hogy ezek az agyszülemények csak a régmúlt kódéneke, a romantika lázának termékei, sajnos, ez nem így van. Ma is jelentős azon hívők tábora is, akik szerint miénk volt a világ ősnyelve, mi népesítettük be a Földet.

A történeti-összehasonlító nyelvészet első jelentős munkáiról, Sajnovics János 1770-es *Demonstatiójáról* és Gyarmathi Sámuel 1799-es *Affinitásáról* az akkori közvélekedés lesújtóan nyilatkozott. Úgy vélték, hogy mi nem lehetünk a „halzsiros atyafiak” rokonai, nekünk, dicső magyaroknak több kell, jobb kell. Az nem lehet, hogy mindenféle halbőrökbe öltözött, nyershalfaló primitív népek legyenek a rokonaink (ne feledjük, ebben az időben a finnek is rendkívül szegények voltak). Ez a szemlélet azóta is meghatározó: nekünk több kell, mi jobbat érdemlünk, nekünk a dicső sumérok és hunok, a gazdag japánok kellenek. (Érdekes, hogy ma már a finnek is gazdagok, mégsem kellenek...)

Amikor a rokonságról beszélünk, az első és legfontosabb feladatunk annak tudatosítása, hogy nép és nyelv nem azonos. A nyelvnek csak egy eredete

van (esetünkben ez a finnugor), a népek viszont sok komponensből tevődnek össze, így a magyar is. Szinte lehetetlen megmondani, hogy a Kárpát-medence sok évszázados olvasztókohójában ki kicsoda. A világnak ezen a fertályán ezer évvel ezelőtt szlávok és magyarok találkoztak, később betelepültek ide németek, olaszok, franciák, éltek és élnek itt tótok, rácok, oláhok, ruszinok, bunyevácok. És akkor még nem beszéltünk a honfoglaló magyarság tarka etnikai összetételéről.

A finnugor nyelvrokonságról nemcsak a kétkedőket, hanem a jószándékú laikusokat is nehéz meggyőzni. Az érvek között nem szerepelhetnek a tarsolylemezek és nyereg alatt puhított húsok, sem a vérszerződés, sem a fehér ló mondája. Közhelynek tűnik, mégis fontos: a nyelvrokonság vizsgálatakor a nyelvet kell vizsgálnunk. A nyelv olyan, mint az emberi test: a csontváza, a legalapvetőbb tartószerkezete állandó, míg a ráakódó izmok változnak. Minden nyelv „tartószerkezete” két fő részre bontható. Az egyik halmazt a szókincs alkotja, a másikat a nyelvtani szerkezet. A nyelv egyik legcsodálatosabb tulajdonsága, hogy állandó változásai közepette is képes megőrizni a „csontvázát”, a legősibb rétegét, az ötezer éves ősi szókincset, és a legrégebb nyelvtani elemeket. Ezek természetesen az idők folyamán rengeteget változtak, emiatt nyelvünk finnugor eredetét nem lehet laikus szemmel észrevenni, ehhez ismerni kell a nyelvek változásainak szabályszerűségeit, tisztában kell lenni a nyelvtörténet módszereivel.

Finnugor nyelvrokonságunk egyértelmű, ezt tudósok serege bizonyította be kétséget kizáróan az elmúlt két évszázad alatt. De akkor sokan miért nem fogadják ezt el? A tudományon kívüli tényezők, a dicső múlt keresése mellett talán az a legnagyobb gond, hogy még a legközelebbi nyelvrokonainknak, a messzi Szibériában élő voguloknak és osztjákoknak sem értjük a nyelvét. Nekünk nincsenek olyan nyelvrokonaink, mint a franciáknak az olaszok és a spanyolok, a svédeknek a norvégok és a dánok, a lengyeleknek a csehek és a szlovákok, akik többé-kevésbé megértik egymást. A magyar nyelv nagyon korán elszakadt társaitól, s a hosszú, nyugatra történt vándorlás alatt „elmagányosodott”. A finn és a magyar rokonsági foka kb. olyan, mint pl. a görögé és az angolé, vagy a norvégé és a spanyolé. Távoli, de mégis rokon. Hazánkban azonban egyértelmű az ítélet: ha nem értem, nem rokon. (Persze, a sumért sem értjük...)

A nyelvtörténetnek, a régészetnek, a genetikának más és más tudományos módszere, eredményeik javarészt összemérhetetlenek. Eltérő kiindulópontból eltérő módszerekkel eltérő eredmények születnek. De éppen azért rendezzük ezeket a konferenciákat, hogy megpróbáljuk az egyes tudományterületek eredményeit valamennyire összehangba hozni. Ez nem egyszerű feladat, s nem is fog menni egyik napról a másikra. A folyamat, a különböző tudományágak párbeszéde elindult, s már látni biztató eredményeket. A tudományban nincsenek abszolút igazságok. Ahogy távolodunk visszafelé az időben, egyre kevesebbet tudunk, egyre bizonytalanabb, homályosabb a múltunk képe. Feladatunk, hogy ez a kép valamennyire kitisztuljon.